

САКАЛО О. Є., кандидат історичних наук, доцент

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ГОРИЗОНТАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ХАРАКТЕРНА РИСА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

З моменту розпаду СРСР і створення незалежної української держави у 1991 р. одним із найважливіших стратегічних завдань, що стоять перед нами, залишається розбудова розвинутого громадянського суспільства.

Витоки теорії громадянського суспільства сягають епохи античності, доби Відродження та Нового часу. Відповідно, ще з давніх часів філософи, науковці, політики, громадські діячі пропонують різні дефініції громадянського суспільства. Єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття на сьогоднішній день немає. Так, наприклад, міжнародні тлумачні словники визначають громадянське суспільство як «сукупність недержавних організацій, які представляють волю та інтереси громадян і становлять основу демократичного суспільства з такими елементами, як свобода слова, незалежна судова система тощо»; «сукупність організацій в суспільстві, які працюють задля просування загального блага і зазвичай включають державні установи, сім'ї, благодійні організації та громадські групи» [6; 7]. На думку українського соціолога О. Резніка, громадянське суспільство – це сукупність суб'єктів (особа, сім'я, громадські об'єднання та політичні партії, трудові колективи тощо), які не входять у структуру держави і вступають у різноманітні суспільні відносини, в тому числі і з державою, але існують як відносно незалежні суб'єкти для задоволення своїх потреб та інтересів [3, с. 69].

Серед основних ознак громадянського суспільства виділяють незалежність його інститутів від держави; розвинуту правову систему з пріоритетом прав і свобод індивіда над інтересами держави; демократію і

плюралізм у політичній сфері; ринкову економіку з переважанням приватної форми власності; свободу слова та ЗМІ тощо.

Зазначимо, що соціальна організація будь-якого суспільства здійснюється за допомогою вертикальних та горизонтальних соціальних зв'язків. Варто зауважити, що в розвинутому суспільстві наявні та активні зв'язки обох типів. Вертикальні зв'язки з'єднують різні ієрархічні рівні та формують розподіл повноважень. Їхнє основне призначення – передача наказної (згори донизу) та звітної (знизу догори) інформації. Історики відзначають, що домінування вертикальних соціальних зв'язків було характерним для суспільств епохи середньовіччя, Нового часу й, наприклад, доволі ідеалізованим варіантом подібної системи може слугувати державна система управління часів СРСР.

Традиційно громадянське суспільство розглядається як система інститутів, що обмежує експансію влади й не допускає її домінування над суспільством. Ця функція громадянського суспільства не може бути виконана без достатньої кількості добровільних недержавних організацій, які діють у найрізноманітніших сферах соціального життя. Кількість громадянських ініціатив у розвинутих суспільствах дуже висока. Вони можуть бути пов'язані з громадянською активністю, культурною, спортивною, науковою і т. п. діяльністю, благодійністю. Важливо зауважити, що всі ці організації утворюють горизонтальні зв'язки, які щільніше включають індивіда у соціальні відносини, ефективніше захищають його інтереси та задовольняють потреби, зміцнюють почуття причетності [2]. Загалом, соціально-психологічною основою горизонтальної інтеграції суспільства є рівень довіри, толерантності, солідарності та відповідальності.

Більшість сучасних дослідників погоджуються із твердженням, що важливою характеристикою розвинутого громадянського суспільства є

розгалужена система різноманітних горизонтальних зв'язків. Слід зауважити, що в Україні процес формування громадянського суспільства, починаючи від часів радянської перебудови та проголошення незалежності, йшов доволі повільно з різними труднощами. Відповідно, й горизонтальні зв'язки спочатку формувалися обмежено та локально. Так, на думку вітчизняної соціологині І. Бекешкіної, в основу громадянського суспільства покладена така якість, як солідарність. У своєму інтерв'ю 2011 р. дослідниця зазначала: «У цьому сенсі горизонтальні зв'язки розвинені в нас на такому вузько локальному рівні, як сім'я, друзі, у найкращому разі – колеги по роботі. Більш загальні інтереси, на жаль, людей зв'язують мало» [1].

Причини такої слабкої горизонтальної інтеграції (горизонтальних зв'язків) досить складні та різноманітні. Аналізуючи соціальну кооперацію, що засновується на горизонтальних зв'язках, дослідники зазначають, що під час соціальних трансформацій у пострадянських суспільствах подібні зв'язки були утруднені або взагалі заблоковані низкою соціальних чинників-феноменів: аномією, високим рівнем суспільної недовіри та корупції на всіх рівнях, а також патерналізмом. Так, наприклад, домінування в суспільстві як міжособистісної недовіри, так і недовіри до соціальних інститутів (зокрема, політичної влади на всіх рівнях) суттєво підважувало розвиток міжособистісної співпраці та її інституціоналізацію в добровільні громадські організації. Внаслідок цього соціальні інтереси індивіда зосереджувалися навколо нього самого та його родини. Так само, масове поширення корупції в усіх сферах життя скоріше підштовхувало індивіда не в бік кооперації-об'єднання з іншими задля вирішення певних проблем, а в бік таких самих аморальних, незаконних, проте більш ефективних корупційних дій [4, с. 67–68].

З різних причин в українському суспільстві давно сформувалися певні горизонтальні розколи у сфері соціальної інтеграції. Наприклад: між

групами політичних опонентів, географічними регіонами (опитування засвідчили низький рівень внутрішньої мобільності населення), демографічними групами (чоловіки-жінки, молодь-люди похилого віку), сільським і міським населенням тощо [5].

Суттєві зміни в розвиткові горизонтальних зв'язків та формуванні відповідної інтеграції почали відбуватися під час та після Євромайдану 2013–2014 рр. Втрата легітимності старої влади, складний процес транзиту влади та її фактичний параліч одразу після Революції Гідності підштовхнув суспільство до міжособистісної співпраці. У цей час виходять на перший план і здобувають значну суспільну довіру добровольці та волонтери. На нашу думку, саме волонтерський рух став прикладом ефективної соціальної кооперації, заснованої на горизонтальних зв'язках. На цьому етапі система міжгрупової взаємодії лише починала утворюватися, однак ефективність соціальної кооперації прискорила зміни не тільки масової свідомості, але й позначилася на нормативному рівні [4, с. 70].

Від початку збройної агресії Росії проти України 24 лютого 2022 р. діяльність як окремих волонтерів, так і цілих волонтерських організацій отримала своє продовження. Так, наприклад, не зважаючи на певні реформи і в цілому помітно кращий стан Збройних Сил України, ніж у 2014 р., забезпечення окремих військовослужбовців (а також представників деяких інших силових відомств) та навіть цілих підрозділів засобами зв'язку, спостереження, індивідуального захисту, автотранспортом, медикаментами, харчуванням тощо здійснюється волонтерами на основі горизонтальних зв'язків. Більш за те, на нашу думку, саме цей чинник став одним із вирішальних у збереженні боєздатності військових частин та, зрештою, утриманні оборонних рубежів й уникнення швидкої поразки. Вочевидь, цей чинник був недооцінений

нашим противником під час планування нападу (до речі, рівень горизонтальних зв'язків у російському суспільстві дуже низький). Так само важливу роль відіграє соціальна кооперація у питанні допомоги внутрішньо переміщеним особам – саме волонтери часто займаються евакуацією людей із зони бойових дій, приймають переселенців в інших регіонах та забезпечують їх усім необхідним тощо. Хоча, безсумнівно, той факт, що горизонтальна інтеграція вимушено проявляється у нас у цій сфері – це наша трагедія і біль.

Отже, можемо впевнено резюмувати, що рівень сформованості та поширення горизонтальних зв'язків в українському суспільстві наразі достатньо високий. Цей факт є позитивним чинником у контексті становлення громадянського суспільства й розвитку соціальної кооперації. Соціальна діяльність, що базується на горизонтальних зв'язках, стосується як локальних побутових проблем (наприклад, благоустрій місць проживання), так і масштабних – захист Батьківщини, гуманітарна допомога, захист прав і свобод громадян, боротьба з корупцією тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кириченко І. Горизонтальні зв'язки пунктиром: громадські організації в Україні. URL : https://zn.ua/ukr/SOCIUM/gorizontalni_zvyazki_punktirom__gromadski_organizatsiyi_v_ukrayini.html.
2. Косова Л. Б. Вот такая старость.... *Демоскоп Weekly*. 2016. № 709-710. URL : <http://demoscope.ru/weekly/2016/0709/tema01.php>.
3. Резнік О. Особистість і громадянське суспільство: досвід теоретичного осмислення. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2002. № 3. С. 68-79.
4. Соціально-психологічні чинники інтеграції українського соціуму/ [О. Г. Злобіна, М. О. Шульга, Л. Д. Бевзенко та ін.]; за наук. ред. О. Г. Злобіної. Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. 276 с.
5. Фоуані М. Об'єднання громад через соціальну згуртованість. URL : <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2020/connecting-communities-through-social-cohesion.html>.
6. Civil Society. URL : <https://www.dictionary.com/browse/civil-society>.
7. Civil Society. URL : <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/civil-society>.